

Слободська І.А., старший викладач,
Хоменко С.С., здобувач вищої освіти
першого (бакалаврського) рівня,
Національний авіаційний університет, м. Київ, Україна

СВОБОДА ДОГОВОРУ ЯК ПРИНЦИП ЦИВІЛЬНОГО ПРАВА

Радикальні економічні й політичні перетворення в суверенній і незалежній Україні мають на меті побудувати нову модель господарської системи, її фундамент становлять різноманітні форми власності відповідних суб'єктів, їх рівноправність і змагальність. Суб'єкти цивільного права знаходяться стосовно один до одного в юридично однаковому становищі. Юридична рівність сторін у цивільно-правовому відношенні є правовим виразом економічної рівності учасників товарно-грошових відносин, кожна з сторін має свій комплекс прав і обов'язків і не підпорядкована іншій.

Для цивільного права характерне виникнення цивільно-правових відносин в результаті вольових дій (договорів, односторонніх правочинів тощо) їх учасників. Диспозитивні основи в цивільному праві надають можливість вибору між кількома варіантами поведінки в межах, встановлених законом, а також у відповідних випадках визначити зміст цивільних прав і обов'язків, розпоряджатися суб'єктивними правами на свій розсуд [3].

Одним із втілень диспозитивності у цивільному праві є принцип свободи договору.

У даний час принцип свободи договору як на законодавчому, так і доктринальному рівні визнається основоположним для розвитку майнового обороту. Конституція України, Цивільний кодекс України (далі – ЦК України), Господарський кодекс України та низка інших нормативних актів проголошують свободу підприємницької діяльності, зокрема у договірній формі.

Свобода договорів разом із рівністю учасників цивільних відносин та іншими принципами належить до загальних засад цивільного законодавства, закріплених у ст. 3 ЦК України. Свобода договору полягає передусім у вільному виявленні волі сторін на вступ у договірні відносини. Волевиявлення учасників договору має складатися вільно, без жодного тиску з боку контрагента або інших осіб і відповідати їхній внутрішній волі. Зміст принципу свободи договору полягає у свободі особи вільно вступати у договірні відносини; самостійно обирати контрагента; самостійно визначати структуру і вид договірної зв'язку.

Вищевказаний принцип виражається в таких основних положеннях.

По-перше, сторони цивільних правовідносин самі визначають, укласти їм договір чи ні та з ким з партнерів вступати у договірні правовідносини, тобто вибір контрагента договору і вирішення питання про встановлення договірних відносин, за ЦК України, вирішується самими сторонами договору. Як виняток з цього правила законом можуть встановлюватися певні обмеження щодо вибору контрагентів. По-друге, сторони самі обирають вид договору, який регулюватиме їх взаємні відносини. Причому сторони можуть обрати не обов'язково договір, передбачений законом, але й договори, які прямо не передбачені законом, крім тих, що суперечать його загальним засадам. По-третє, сторони самостійно визначають умови (зміст) договору, що відповідно ст. 628 ЦК України означає те, що сторони договору мають право на волевиявлення. По-четверте, в період дії договору сторони, відповідно до закону, мають право як змінити (повністю або частково) зобов'язання, що випливають із нього, так і припинити дію договору в цілому, якщо інше не передбачене законом або самим договором. Даний принцип є одним із провідних у зобов'язальних відносинах, що виникають у ринковій економіці [1].

Договір – це насамперед угода рівноправних осіб, які мають майнову самостійність.

Свобода договору заснована на свободі волевиявлення, а останнє, у свою чергу, спирається на свободу волі, що реалізується за допомогою диспозитивності норм цивільного права. Під диспозитивністю прийнято розуміти засновану на нормах даної галузі права юридичну свободу суб'єкта цивільних правовідносин здійснювати свої суб'єктивні права за своїм розсудом. Таким чином, правовими засобами закріплення свободи договору традиційно розуміють норми-принципи, які проголошують свободу договору, свободу підприємницької діяльності та диспозитивні норми права, в яких втілено даний принцип.

Зміст принципу свободи договору розкривається в ст. 627 ЦК України. Він є однією із фундаментальних засад цивільно-правового принципу диспозитивності, через який суб'єкти цивільного права набувають і здійснюють свої цивільні права вільно на свій розсуд (ч. 1 ст. 12 ЦК України).

Розвиток свободи договору має у своїй основі ряд факторів. По-перше, це перетворення відносин власності, відхід від монополії державної власності. Зняття заборон і обмежень на приватну власність істотно змінило й саме поняття «право власності». Тепер будь-який власник, включаючи громадянина, може за своїм розсудом використати майно для будь-якої діяльності, не забороненої законодавством, у тому числі й для підприємницької. Він вправі робити відносно свого майна будь-які дії, що не суперечать закону, включаючи передачу своїх повноважень іншим особам, використання майна як предмет застави й т.п.

Все це істотно розширює втримування цивільної правоздатності. По-друге, свобода договору пов'язана зі скасуванням всеохоплюючого планування економічних зв'язків. Примус до укладання договору зберігається тільки у випадках, строго визначених законом або при добровільно прийнятому на себе зобов'язанні однієї зі сторін. По-третє, свобода договору пов'язана зі скасуванням системи адміністративних приписів по формуванню умов договору, насамперед за ціною товарів і послуг. Умови договорів, у тому числі й істотні, такі як предмет договору, ціна, строк, визначаються в основному за згодою сторін. Державне регулювання умов договору зберігається лише у випадках, установлених законом (наприклад, ціни на житлові й комунальні послуги). І ще одним фактором свободи договору стало істотне розширення сфери застосування договору. Тепер шляхом договірних угод вирішуються питання інтелектуальної власності, біржової й банківської діяльності, обіг цінних паперів і т.д. [2].

Разом із тим індивідуальна воля, складова основа свободи договорів, відносна. Людина живе в суспільстві й повинна дотримуватися законів цього суспільства. Свобода одного не повинна порушувати свободу іншого.

Свобода договору не є безмежною: вона існує в рамках чинних нормативних актів, звичаїв ділового обороту, а дії сторін договору мають ґрунтуватися на засадах розумності, добросовісності та справедливості.

Література

1. Цивільний кодекс України. Станом на 03.03.2021. Київ: Центр навчальної літератури, 2021. 296 с.
2. Іванов Ю.Ф., Іванова М.В., Куриліна О.В. Цивільне право України. Том 1. Навч. посіб. у 2 томах. Вид. 2-ге допов. і переробл. Київ: Алерта, 2019. 342 с.
3. Луць А.В. Свобода договору в цивільному праві України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2015. 18 с.

УДК 347.1(043.2)

Суходольська А.А., к.ю.н.,
Національний авіаційний університет, м. Київ, Україна

ПРАВО НА СВОБОДУ ВІРОСПОВІДАННЯ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИМИ ОСОБАМИ

Незважаючи на те, що право на свободу совісті та віросповідання є основоположним правом людини, яке гарантується багатьма міжнародними документами та статтею 35 Конституції України,